

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Крижанівської Вікторії Ігорівни
на тему «Студентський абсентеїзм в інформаційному суспільстві»
на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 054 – Соціологія
з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки**

1. Оцінка роботи здобувача у процесі підготовки дисертації і виконання індивідуального плану навчальної та наукової роботи

Аспірантка Крижанівська Вікторія Ігорівна у повному обсязі виконала індивідуальний план освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії (40 кредитів ECTS). Вона успішно склала шість заліків та три екзамени з таких дисциплін:

Заліки:

- 1) «Філософські засади та методологія наукових досліджень» – 99 балів;
- 2) «Підготовка наукових публікацій та презентація результатів досліджень» – 90 балів;
- 3) «Соціальні комунікації в сучасному світі» – 95 балів;
- 4) «Теоретико-методологічні засади дисертаційного дослідження з соціології» – 94 бали;
- 5) «Українські революції у порівняльній перспективі» – 96 балів;
- 6) «Європейські студії» – 98 балів;

Екзамени:

- 7) «Іноземна мова для аспірантів (англійська мова)» – 94 бали;
- 8) «Соціологія XXI століття» – 83 бали;
- 9) «Методологія та методи соціологічного дослідження» – 96 балів.

Всі заплановані види робіт було виконано своєчасно. Здобувачка плідно співпрацювала з науковим керівником протягом усього терміну навчання в аспірантурі.

2. Обґрунтування вибору теми дослідження

Дисертаційна робота присвячена актуальній проблемі сучасного українського суспільства – політичному абсентеїзму студентської молоді, проблемі, яка, незважаючи на свою теоретичну і практичну значущість, недостатньо досліджена в соціологічному аспекті. Нагальна потреба у

науковому, зокрема соціологічному, вивченні зазначеної проблематики зумовлена новими суспільними викликами, які за сучасних умов викликані як процесами діджиталізації. Характерними для інформаційного суспільства, так і проблемами, актуалізованими російсько-українською війною, яка, в тому числі, призвела до серйозних змін, що стосуються соціальної інтеграції молоді, її політичної соціалізації, зокрема практик політичної та громадянської діяльності. Результати досліджень, здійснених серед студентської молоді, засвідчують достатньо високий рівень її абсентеїзму, політичної пасивності та політичного інфантилізму. Ігнорування такого стану речей може мати негативні наслідки для суспільства в цілому, призвести до деформації функціонування демократичних інститутів та хиткості легітимності влади, консервативності політики та зниження представленості інтересів молоді в українському соціумі. Інформаційне суспільство, що відрізняється високим рівнем розвитку інформаційно-комунікативних технологій нових (цифрових) медіа, здійснює суттєвий вплив на трансформацію форм політичної участі та політичної комунікації. У медіатизованому публічному просторі суспільства, що утворюють соціальні медіа, традиційні форми політичної участі доповнюються новими онлайн-практиками або навіть заміщують їх, що неоднозначно впливає на рівень молодіжного, зокрема студентського, абсентеїзму.

Актуальність зазначених проблем, теоретичне та практичне значення їхнього вирішення зумовили вибір теми дослідження, його мету та завдання.

Метою дисертації є виявлення причин і наслідків студентського абсентеїзму як соціального феномену в інформаційному суспільстві.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі ключові завдання:

- 1) визначити теоретико-методологічні засади соціологічного аналізу абсентеїзму як соціального феномену;
- 2) уточнити понятійно-категоріальний апарат соціологічного аналізу абсентеїзму, надати соціологічну інтерпретацію поняття «абсентеїзм»;
- 3) визначити методологію соціологічного емпіричного дослідження абсентеїзму;
- 4) виявити прояви діджиталізації політичної участі та абсентеїзму в інформаційному суспільстві;
- 5) з'ясувати причини та можливі кореляції між політичною пасивністю та громадянською активністю сучасних українських студентів;
- 6) визначити причини студентського абсентеїзму в інформаційному суспільстві;
- 7) дослідити позитивні та негативні наслідки студентського абсентеїзму в умовах

- інформатизації та, зокрема, медіатизації соціального життя;
- 8) дослідити взаємовплив абсентеїзму та політичної ідентифікації студентів;
 - 9) сформулювати рекомендації щодо можливих шляхів подолання/мінімізації студентського абсентеїзму в умовах сучасного українського суспільства.

Об'єкт дисертаційного дослідження – студентський абсентеїзм як соціальний феномен.

Предмет дисертаційного дослідження – причини та наслідки студентського абсентеїзму в умовах інформаційного суспільства.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети та реалізація завдань дослідження забезпечувалися шляхом використання як загальнонаукових, так і власне соціологічних методів: аналіз і синтез (для узагальнення теоретико-методологічних засад соціологічного аналізу абсентеїзму як соціального феномену); історичний аналіз (для дослідження генези наукового дискурсу щодо понятійно-категоріального апарату та теоретико-методологічних підходів до вивчення абсентеїзму); компаративний аналіз (для виявлення та порівняння тенденцій абсентеїзму в різних країнах); системний аналіз (для виявлення факторів та передумов студентського абсентеїзму в інформаційному суспільстві); типологізація (для визначення типології студентів відповідно до особливостей політичної участі та типології студентського абсентеїзму); узагальнення та порівняння (для порівняння методологічних підходів до вивчення абсентеїзму та узагальнення отриманих результатів емпіричного дослідження); SWOT-аналіз (з метою визначення соціально-політичних чинників, що зумовлюють позитивні та/або негативні наслідки абсентеїзму); вторинний аналіз даних (для використання результатів соціологічних досліджень, здійснених провідними українськими та закордонними соціологічними установами з метою виявлення особливостей політичної та громадянської активності молоді, співвідношення політичної пасивності та громадянської активності молоді тощо); дискурс-аналіз (для виявлення специфіки сприйняття політики та власної політичної участі студентів на основі вторинного аналізу даних існуючих соціологічних досліджень); структуровані інтерв'ю (для визначення причин студентського абсентеїзму, стереотипів та упереджень про політику, особливостей політичної та громадянської активності, політичних комунікацій студентів тощо).

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота виконана на кафедрі прикладної соціології та соціальних комунікацій соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та є складовою частиною науково-дослідної роботи «Студент у сучасному комунікативному просторі» (номер державної реєстрації: 0120U101802, науковий керівник – академік НАН України В. С. Бакіров, 2020–2023).

4. Особистий внесок дисертантки в отриманні наукових результатів та їхня новизна

Спираючись на теоретико-методологічний потенціал низки теоретичних підходів, авторка здійснила велику роботу із вивчення ролі абсентеїзму у функціонуванні суспільства в цілому і його окремих інститутів, перш за все політичних, ретельно проаналізувала широкий спектр впливів, які спричиняє студентський абсентеїзм на соціальну згуртованість і солідарність, легітимність і сакральність влади, ефективність управління суспільними системами, їхній усталений розвиток тощо. Важливо відзначити, що авторка вийшла за межі тлумачення абсентеїзму виключно в електоральному аспекті і запропонувала його розширену соціологічну концептуалізацію, включивши у зміст цього поняття не лише неучасть у виборах, але й різні форми уникнення від політичного життя, а також від участі у вирішенні політичних та громадянських проблем, які стосуються актуального стану суспільного життя та майбутнього розвитку соціуму. Безперечним здобутком дисертантки є її аналіз можливих методологічних підходів до соціологічного вивчення абсентеїзму, окреслення особливостей кількісних та якісних методів дослідження цього феномену, визначення обмежень використання кількісної методології при вивченні обраної проблеми.

В роботі здійснена успішна спроба аналізу практик політичної та громадянської активності в інформаційному суспільстві, розглянуті питання формування нового віртуального комунікативного простору, виникнення і розповсюдження цифрових форм та інструментів політичної участі (е-голосування, е-петиції, онлайн-флешмоби тощо) та політичних комунікацій в умовах розвитку мережевих відносин, формування цифрової компетентної, комунікативної спроможності тощо; схарактеризовані такі загрозливі аспекти діджиталізації політичної участі, як виникнення цифрової нерівності, посилення маніпулятивних впливів, складнощі у забезпеченні інформаційної безпеки тощо.

Важливим результатом дисертаційного дослідження є визначення специфіки політичних комунікацій та політичної участі студентів як представників цифрового покоління, а саме:

діджиталізація політичних комунікацій, переміщення їх у соціальні медіа, переважання візуального контенту політичних комунікацій, емоційна прихильність та фан-формат підтримки тощо, характер онлайн-практик абсентеїзму цифрового покоління в цілому.

Новизна дисертаційної роботи Крижанівської В. І. пов'язана з соціологічною концептуалізацією феномену абсентеїзму, що є у вітчизняній соціології здійснено вперше. Запропоновані авторські інтерпретації сутності політичної участі та абсентеїзму; проаналізовані особливості абсентеїзму, зумовлені розвитком інформаційно-комунікативних технологій, зокрема розглянуті онлайн-практики абсентеїзму. Новаторською є запропонована авторкою типологія студентів як політичних акторів, що розроблена з урахуванням специфіки їхніх політичних комунікацій, логіки політичної взаємодії та сприйняття власної політичної участі. Так, виокремлені такі типи студентів як політичних акторів: «традиціоналісти», «активісти», «візіонери», «шанувальники», «абсентеїсти», «циніки», «альтернативники», «кон'юктурники». Доведено, що в сучасних умовах найбільш поширеними є такі типи, як «шанувальники» та «абсентеїсти», представники яких уникають політичної участі з різних причин.

Реалізація SWOT-аналізу абсентеїзму дозволило дисертантці здійснити його комплексну оцінку та співвідношення позитивних та негативних наслідків, перспектив і загроз для функціонування суспільства. Удосконалено трактування абсентеїзму як об'єктивного та закономірного соціального феномену без превалювання негативних конотацій, зокрема абсентеїзм розглянуто як індикатор соціально-політичних трансформацій та політичних інновацій.

Таким чином, наукова новизна результатів дослідження, отриманих особисто здобувачкою, полягає у такому:

у перше:

- здійснено соціологічну концептуалізацію феномену студентського абсентеїзму в інформаційному суспільстві, зокрема розглянуто особливості його прояву, онлайн-практики, причини та наслідки абсентеїзму студентів, проведено комплексну оцінку та співвідношення позитивних та негативних наслідків, перспектив і загроз студентського абсентеїзму для функціонування суспільства, що дозволило сформулювати рекомендації щодо можливих шляхів його подолання/мінімізації;
- запропоновано типологію студентів як політичних акторів, виходячи зі специфіки їхніх політичних комунікацій, логіки політичної взаємодії та сприйняття власної політичної участі. Зокрема, виділено 8 типів студентів як політичних акторів: «традиціоналісти».

«активісти», «візіонери», «шанувальники», «абсентеїсти», «циніки», «альтернативники», «кон'юктурники». Доведено, що в сучасному студентському середовищі найбільш поширеними є такі типи, як «шанувальники» та «абсентеїсти»;

удосконалено:

- визначення поняття «абсентеїзм» з соціологічного точки зору, яке отримало інтерпретацію як свідоме ухилення від участі у політичному житті суспільства, в тому числі від участі у виборах, у вирішенні політичних та громадянських проблем, які стосуються актуального стану суспільного життя та майбутнього розвитку країни. Запропоновано та надано визначення понять: «пасивний абсентеїзм» (уникнення будь-якої участі у політичних та громадянських активностях) та «активний абсентеїзм» (активна демонстрація свого негативного ставлення до існуючої політичної системи та суспільного укладу, публічна маніфестація своєї позиції, заклик бойкотувати певні політичні процеси, пошук альтернативних та більш ефективних інструментів впливу);
- трактування абсентеїзму як об'єктивного та закономірного соціального феномену без превалювання негативних конотацій, сприйняття абсентеїзму як індикатору соціально-політичних трансформацій та політичних інновацій;
- визначення специфіки політичних комунікацій та політичної участі різних поколінь студентської молоді, зокрема розглянуто онлайн-практики абсентеїзму та політичної участі, які найбільше характерні саме для студентів, які належать до цифрового покоління (уникнення соціальної мережі Facebook як більш політичної та призначеної для «дорослих», неприєднання до сторінок та груп політичної тематики в соціальних мережах, трансформація негативного ставлення до політики у висміювання різноманітних політичних феноменів, процесів, лідерів (меми, тролінг), участь в онлайн-мітингах та онлайн-флешмобах тощо);

дістало подальший розвиток:

- інтерпретація сутності абсентеїзму крізь призму таких теоретико-методологічних підходів, як структурно-функціональний підхід, теорія структурного конструктивізму, теорія структурації, теорія постструктуралізму, або теорія дуальності, теорія відносної депривації, теорія поколінь, «популістична теорія», комунітаристська теорія, концепція «прискореного розвитку плюралізму», теорія ритуалів взаємодії, або теорія інтерактивних ритуалів, а також завдяки залучення до аналізу абсентеїзму теоретичних напрацювань щодо феноменів довіри, політичних традицій, стереотипів та упереджень, що дає змогу

- комплексно досліджувати абсентеїзм як соціальний феномен, враховуючи його різні аспекти, що зумовлює більш глибоке розуміння сутності абсентеїзму та його впливу на соціально-політичне життя соціуму;
- аналіз співвідношення та взаємозв'язку політичної пасивності та громадянської активності студентів, ціннісна та мотиваційна складова яких значно трансформується в умовах таких соціальних викликів та криз, як війна;
 - трактування взаємозумовленості абсентеїзму та політичної ідентифікації студентів, що визначається такими суб'єктивними чинниками, як відчуття власної політичної ефективності та довіра до політичних інститутів, зокрема до інституту виборів.

5. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації забезпечена коректним застосуванням сучасних методів дослідження (як загальнонаукових, так і власне соціологічних), а також результатами авторського емпіричного дослідження. Цінність дисертаційної роботи полягає у кваліфікованому теоретичному аналізі та висвітленні проблеми, професійному використанню оприлюднених соціологічних, зокрема емпіричних, даних і власному емпіричному дослідженні, що дозволило авторці сформулювати і представити до захисту низку важливих результатів, які мають наукову новизну і суттєво розширюють соціологічне розуміння феномену політичного абсентеїзму сучасного студентства. Крім цього, авторка пропонує низку обґрунтованих практичних рекомендацій щодо подолання/мінімізації причин пасивного ставлення студентів до політичної участі, формування їхньої партисипаторної політичної культури, розвитку низового громадянського активізму, вдосконалення громадянських і політичних компетентностей студентів завдяки їхньої участі в студентському самоврядуванні, громадянській освіті тощо.

В дисертації вдало поєднані теоретичний, методологічний і емпіричний рівні соціологічного дослідження, текст роботи добре структурований, викладений професійною соціологічною мовою, відрізняється високим рівнем методологічної культури.

6. Наукове, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Теоретичне значення результатів дисертаційного дослідження, одержаних авторкою, полягає у комплексному соціологічному аналізі феномену абсентеїзму, в окресленні нового

ракурсу його наукового дослідження, що дозволяє застосовувати отримані результати у подальших дослідженнях. Здійснена концептуалізація феномену абсентеїзму може стати основою для подальших наукових розробок понятійно-категоріального апарату таких галузей соціологічного знання, як політична соціологія, прикладна соціологія, соціологія освіти, а також досліджень електоральної поведінки в умовах сучасного медіатизованого суспільства.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розширенні знання про стан та тенденції актуалізації абсентеїзму студентів в сучасній Україні, а також в окресленні шляхів його подолання/мінімізації, наведених у сформульованих дисертанткою рекомендаціях. Отримані результати та рекомендації можуть бути використані при розробці проектів та заходів для розвитку громадянської освіти в Україні та оптимізації представленості молоді у політиці.

7. Повнота викладення матеріалів дисертації в роботах, опублікованих автором

Результати дисертації опубліковані у 11 наукових працях, серед яких 6 статей у фахових виданнях України і 5 тез доповідей на наукових конференціях.

Публікації у виданнях, включених до переліку фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»:

1. Крижанівська В. І. Політична участь та мотивація до неї: евристичний потенціал соціологічних концепцій Донателли Делла Порти і Дрю Халфмана (порівняльна характеристика). *Український соціологічний журнал*. 2019. Вип. 22. С. 36–51.
DOI: [10.26565/2077-5105-2019-22-04](https://doi.org/10.26565/2077-5105-2019-22-04)
URL: <https://periodicals.karazin.ua/usocjour/article/download/15421/14397/>
2. Фоломєєв М. А., Крижанівська В. І. Абсентеїзм як соціальний феномен: особливості інтерпретації. *Габітус*. 2020. № 12. С. 73–81.
DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.12-1.12>
URL: http://habitus.od.ua/journals/2020/12_2020/part_1/14.pdf
Особистий внесок: Авторкою розроблені та описані інтерпретації сутності політичної участі та абсентеїзму, що викладено в основному матеріалі дослідження у статті.
3. Фоломєєв М. А., Крижанівська В. І. Абсентеїзм як індикатор порушення соціальної згуртованості суспільства. *Габітус*. 2021. Т. 1. № 24. С. 39–46.
DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.24.1.7>

URL: http://habitus.od.ua/journals/2021/24-2021/part_1/24-1-2021.pdf

Особистий внесок: Авторкою був здійснений аналіз даних результатів соціологічних досліджень, які представлені у статті, підготовлені таблиці та рисунки для візуалізації, а також складений список використаних джерел.

4. Крижанівська В. І. Цифровізація політичної участі: загрози та перспективи. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2021. Том 24. № 9. С.82–90.
DOI: <https://doi.org/10.15421/172193>
URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1699/1674>
5. Крижанівська В. І. Співвідношення та взаємозв'язок політичної пасивності та громадянської активності студентства. *Габітус*. 2022. № 41. С. 26–32.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.4>
URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/41-2022/4.pdf>
6. Крижанівська В. І. Упередження про політику як мотиваційна складова молодіжного абсентеїзму. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. Том 25. № 6. С. 157–164.
DOI: <https://doi.org/10.15421/172283>
URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1828/1797>

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Kryzhanivska V. Linguistic features of the conceptualization of the term "absenteeism" in scientific discourse. *Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st century*: Матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції. Харків, 2020. С. 124–130.
8. Крижанівська В. І. Абсентеїзм у цифрову епоху: онлайн- та офлайн-практики. *XIII Міжнародна конференція студентів та молодих науковців «Соціологія та сучасні соціальні трансформації»*, м. Київ, 19–20 листопада 2020 р. Київ, 2021. С. 144–147.
9. Крижанівська В. І. Трансформація політичних комунікацій та практик політичної участі молоді в інформаційному суспільстві. *Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві*: Тези доповідей, ІV Конгрес Соціологічної асоціації України. м. Харків, 28–29 жовтня 2021. Харків, 2021. С. 261–263.
10. Крижанівська В. І. Комунікативні аспекти проблематики студентського абсентеїзму в інформаційному суспільстві. *Інновації в науці: нові підходи та актуальні дослідження*.

Матеріали науково-практичної конференції, м. Ужгород, 23–24 вересня 2022 р. Ужгород, 2022. С. 90–94.

11. Крижанівська В. І. Політика ідентичності та абсентеїзм. *VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Придніпровські соціологічні читання»*, м. Дніпро, 30 вересня 2022 р. Дніпро, 2022. С. 83–86.

8. Апробація матеріалів дисертації.

Основні результати досліджень були представлені, обговорені і опубліковані в тезах доповідей вітчизняних та міжнародних наукових конференцій: IX Всеукраїнська наукова конференція "Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st century" (Харків, Україна, 2020), XIII Міжнародна конференція студентів та молодих науковців «Соціологія та сучасні соціальні трансформації» (Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 19–20 листопада 2020 року), Міжнародна науково-практична конференція «Ідентичність та соціальна згуртованість у Центрально-Східній Європі» (дистанційно, 22 квітня 2021 року), IV Конгрес Соціологічної асоціації України (Харків, 28–29 жовтня 2021), науково-практична конференція «Інновації в науці: нові підходи та актуальні дослідження» (м. Ужгород, 23–24 вересня 2022 р.), VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Придніпровські соціологічні читання» (Дніпро, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 30 вересня 2022 р.).

9. Дотримання академічної доброчесності

На підставі вивчення тексту дисертації здобувачки, її наукових праць та протоколу контролю оригінальності (перевірку наявності текстових запозичень виконано в антиплагіатній інтернет-системі StrikePlagiarism.com) встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності. Дисертація містить результати власних досліджень пошукачки. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

10. Оцінка мови та стилю дисертації

У дисертації успішно поєднані теоретичний, методологічний та емпіричний рівні соціологічного дослідження, текст роботи добре структурований, викладений професійною соціологічною мовою, відрізняється високим рівнем методологічної культури.

Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 року № 341), Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 року № 759).

11. Відповідність змісту дисертації спеціальності з галузі знань, з якої вона подається до захисту

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значимістю дисертаційна робота Крижанівської Вікторії Ігорівни «Студентський абсентеїзм в інформаційному суспільстві» відповідає спеціальності 054 – Соціологія. Здобувачкою повністю виконана освітня та наукова складові освітньо-наукового рівня вищої освіти.

12. Результати обговорення та проведення презентації. Рекомендація дисертації до захисту

Здобувачка представила основні результати досліджень своєї дисертаційної роботи на розширеному засіданні кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 2 від 21 вересня 2023 року) у формі презентації та наукової дискусії після її завершення.

Враховуючи високий рівень виконаних досліджень, а також актуальність теми роботи, наукову новизну результатів та їхнє наукове і практичне значення, на розширеному засіданні кафедри було одностайно ухвалене рішення про рекомендацію дисертації Крижанівської В. І. «Студентський абсентеїзм в інформаційному суспільстві» до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 054 – Соціологія в галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки.

Головуючий на розширеному засіданні
кафедри прикладної соціології
та соціальних комунікацій
соціологічного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
доктор соціологічних наук, професор

Віль БАКІРОВ